

Tarihi Süreçte Tunus Seramikleri ve Nabeul

Nilgün ÇÖL

Yard. Doç.Dr.,

Anadolu Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Öğretim Üyesi

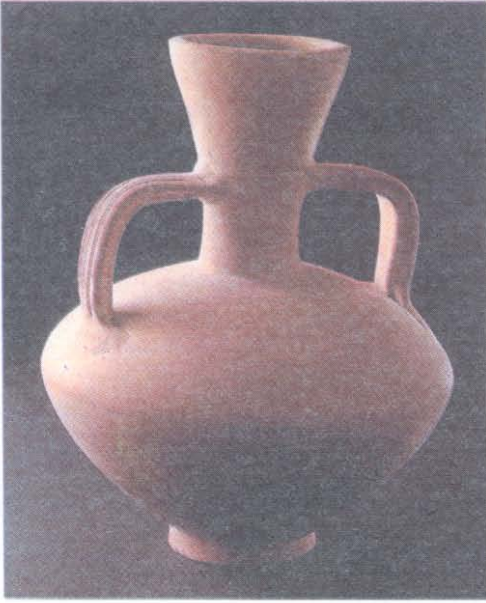
İnsanoğlu sanat yapıtlarını üretmeye öncelikle ihtiyaçlarından dolayı başlar ve bu süreçte yaşamını sürdürdüğü ve paylaştığı çevre, üretiminin malzeme ve teknik özelliklerini sunarken bir taraftan stil, üslup ve sanat akımları biçimlenir.

İnsanoğlunun çevreyle uyum sağlama çabası ürettiği malzemede biçim ve estetiği oluşturan ilk faktör olur. Aynı coğrafyada yaşamı paylaştığı hayvan ve bitkiler süsleme unsuru olarak yapıtlarında biçimlenir. Yaşadığı coğrafyanın sunduğu malzeme, üretiminin cins ve kalitesini belirler.

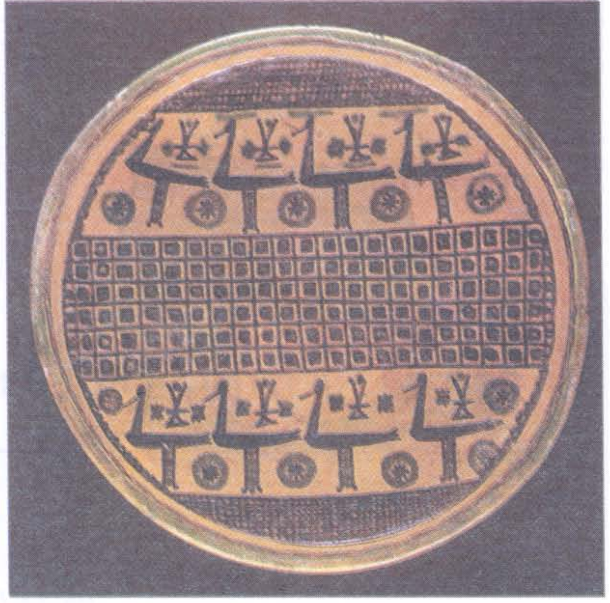
İnsanoğlunun yarattığı kültürlerde ortaya koyduğu maddi varlıklar; mimari, resim ve plastik eserler, hangi coğrafyada olursa olsun varlığını ve duygularını ifade eden değerlerdir. Bunlardan, öncelikle ihtiyacı doğrultusunda ürettiği seramik malzeme, zaman içinde kolayca tahrip olmayan, kırılma ile özgün halini değerlendirmek için sağlıklı ipuçları verebilen bir materyaldir.

Ön Asya ve Akdeniz çanağı çevresi kültürleri muhakkak ki form ve bezeme açısından farklılıklar gösteren yapıtlar üretmişler ama bu zengin coğrafyada gerek mimari, gerekse plastik sanatlarda üretilen yapıtların bulunduğu noktalar da az değildir. Ortak ve ayrılan noktaların tarihi süreçte en uygun biçimde izlenebildiği kültür malzemesi olan seramik, insanoğlunun yaşam biçim ve sürecini ifade ettiği gibi zanaattan-sanata süreklilik gösteren etkili, görsel bilgi kaynağıdır.

Fas, Tunus, Cezayir olarak günümüzde ayrı devletler olarak varlıklarını sür

*Soldaki Resim
Resim 1- Roma Dönemi Amfora
İ.Ö. 200 El Aouija buluntusu.
Tunus Bardo Müzesi'nde
bulunmaktadır.
20 cm. yüksekliğe sahip yapıtın
herhangi bir bezeme özelliği
yoktur. Günümüzde de sık kul-
lanılan bir formdur.*

*Sağdaki Resim
Resim 2-IX yüzyıla tarihlenen
tabak, çapı 27 cm. Kayrevan
İslam Sanatları Müzesi'nde
bulunmaktadır. Pembe hamur
üzerine, yeşile çalan şelâf sır
üzeri mangan oksitli renklerle
geometrik bezemeler ve stilize
kuş figürleri işlenmiştir.*

düren Mağrip ülkeleri ya da Antik Çağ ve Bizans'ın Marocco bölgesi tarihi süreçte uzun süreli yönetim biçimleri yaşamışlardır.

Önce Roma, Bizans egemenliği, daha sonra İslami yönetimler bölgede egemen olmuş fakat bu egemen güçler yerel Berberi kavimlerin yaşam biçimini pek fazla kontrol edememişlerdir.

Kuzey Afrika ve özellikle Tunus, hem tarım, hem de kentsel yerleşim açısından Roma imparatorluk döneminde çok zengin ve önemsenen bir bölge olmuştur.

Roma imparatoru Augustus, M.Ö.7-6 ve 4. yıllarında eyalet idarelerini ve idarecilerinin seçimini belirlediği iki emirname düzenlemiştir. Bu emirnamelerin içeriğinde Tunus ve diğer Kuzey Afrika ülkeleri (ki Mısır ayrı tutulmuştur.) hem senato idaresinde kalacak, hem de legion (askeri güç) bulunduracak eyalet durumundadır. Kartaca'dan zorlu bir mücadele sonucu ele geçen bölgeye Roma'nın verdiği önem bu düzenlemelerden anlaşılabilir.

Özellikle zeytinyağı ve buğday üretimi ile imparatorluğu besleyen ana ambarlardan biri olan bölge, Utique, Tunus ve Kartaca kentleri ile Roma imparatorlarının ve üst düzey yöneticilerin sayfiyelerinden olacaktır.¹

Roma egemenliği sonrası hızla kabul gören Hıristiyan inancı doğrultusunda Bizans yönetimine giren bölge ilginç bir özellik sergiler. Fas ve Cezayir'de hızla kaybolan Roma-Bizans kültürel etkisi gerek mimari açıdan gerekse diğer sanatsal örnekler açısından İslamiyet'in kabulünden sonra da devam edecektir.

¹ Oktay Akşit, Roma İmparatorluk Tarihi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay.s-50-53, İstanbul, 1985

VII. yüzyıldan itibaren tüm Akdeniz coğrafyasında İslami inancın yayılmasında büyük rolü olan Arap tacirlerin Doğu kültürlerinin etkisini yaymada etkin olduğu açıktır.

Tunus'un yerli halkları olan Berberiler bölgeye akınlar düzenleyen Araplarla İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen Roma egemenliği süresince olduğu gibi, sürekli yönetim çatışmaları yaşayacaklardır.

Kuzey Afrika bölgesinin yerli halkları olarak kabul gören Berberiler kavimlerin bir kolu olan Murabit'lar, M.S.XI. yüzyıl başlarında İspanya Emevi devletine son verirler. 1147 yılında ise bir başka Kuzey Afrika Berberiler kavmi olan Murabit'lar yönetimi devralırlar. İspanya'da son İslam devleti olan Nasri'lere değin İspanya ve Kuzey Afrika bölgesinin yönetsel ortaklığı devam edecektir.²

Roma, Bizans ve İslami yönetimlerle taşınan Doğu kültürlerinin etkisi, yerel üsluplarla birleşecek ve Mağrip üslubu olarak tanımlanacak senteze ulaşacaktır.

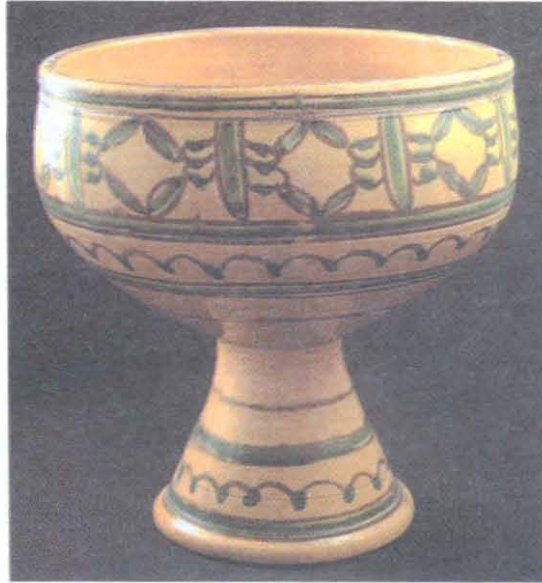
Mağrip üslubu; Doğu kültürleri ile beslenen Roma-Bizans kültürüne, Emevi, Abbasi ve yerel Berberiler etkilerinin karıştığı köklü ve ilginç bir sentezdir.

Özellikle çini ve seramik sanatında uygulanan renkli sır ve mayolika teknikleri Mağrip üslubunda bu biçimlenişi ortaya koyan özelliklerdir. Ancak Roma, Bizans ve Doğu İslam eserleri ile karşılaştırıldığında "Mağrip üslubu" seramik ürünlerin yüzyıllar boyunca monotonluktan ve tekrarlardan kurtulamadığı gözlenir.³

Tunus bölgesinin seramik üretiminde Antik Çağ'dan günümüze süreklilik gösteren üretim merkezi Nabeul kentidir. Latince Neapolis olarak kaynaklarda belirtilen yerleşim Tunus'un kuzey-doğusunda Hammamet körfezinde yer alır. İlk kentsel kuruluşu Fenike ticaret kolonisi olan yerleşimin Roma döneminde Neapolis adı ile Roma kent planlamacılığı anlayışı ile yeniden kurulduğu ve Bizans, İslam yönetimle-

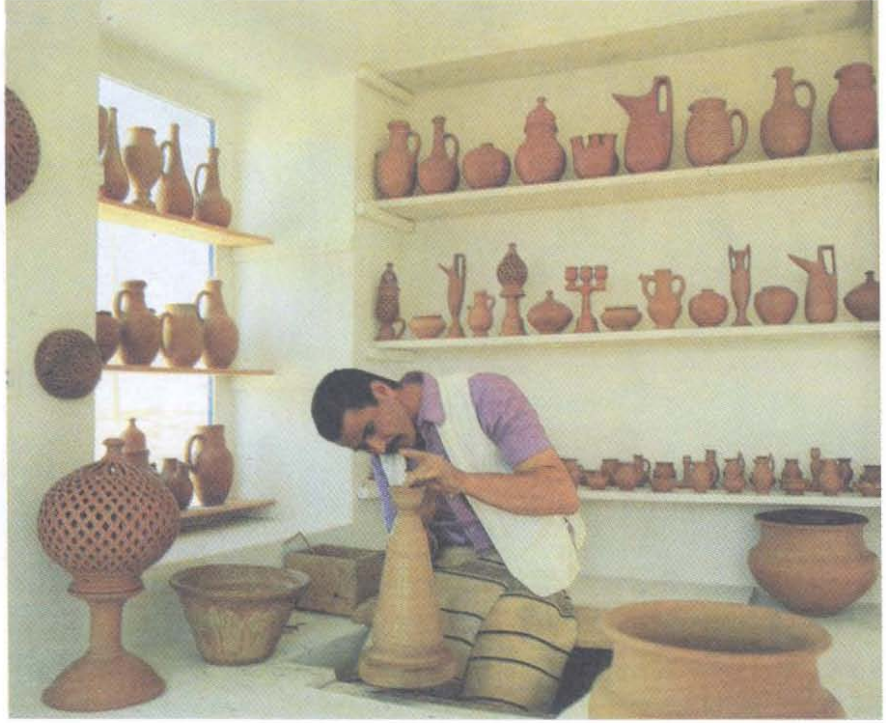
Resim 3- XIV-XV yüzyıla tarihlenen meyve tabağı. Çapı 43 cm. kırmızıya çalan hamur üzerine krem astar uygulanmıştır. Krem rengi astar üzerine kobalt mavi ve bakır kırmızı renginde, merkezdeki altıgen motiften açılım gösteren ardışık geniş yaprak motifleri ile oluşan büküsel bezemenin, taç yapraklarının merkezinde palmet motifleri mevcuttur. Tabağın kenarı ise sade, ardışık çizgisel bordürlenmiştir. Tunus Sidi Kajem al Jalazi Müzesinde bulunmaktadır.

Resim 4- Günümüz Nabeul üretimi karakteristik renk ve bezemelere sahip ayaklı çanak, yüksekliği 37 cm. Pembe hamur üzeri sarı zemin üzerine, kahve ve zeytuni yeşil renklerde bezemelere sahiptir.

2 Carl Brockelmann, Çev. Prof. Dr. Neşet Çağatay, İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi, s.166-181, T.T.K.Yay. Ankara, 1992

3 Gönül Öney, İslam Mimarisinde Çini, s.150, İzmir, 1987

Resim 5- Günümüz Nabeul kentinde bir çömlek ustası ve atölyesi

rinde de sürekli iskan bölgesi olduğu bilinir. Kentin değişmeyen en önemli özelliği Antik Çağ'dan günümüze çömlek ve seramik üretim atölyelerini bünyesinde bulundurmasıdır.

Anadolu'nun İznik ve Kütahya ya da Kapodokya bölgesinin Avanos'undan farklı bir özelliğe sahip değildir. Zira seramik üretiminde gerekli olan uygun hammadde killi toprak ve pişirim için gerekli olan ahşap malzeme, Akdeniz maki bitki örtüsünden kurak çöl bölgesine ani geçişler yapan Tunus coğrafyasının verimli nadir noktalarından olan Nabeul kentinde bir araya gelebilmiştir. Tüm kentin ekonomik dinamiği seramik üretimi ile varlık gösterip, günümüzde teknolojik gelişmelerin kullanıldığı fabrikalara dönüşse de küçük ölçekli geleneksel üretimi sürdüren atölyelerin sayısı az değildir.

Bölgenin malzeme ve teknik açıdan geleneksel özellikleri Antik Çağ'dan bu yana pek fazla değişim göstermez. Seramik üretiminde en parlak dönem Roma imparatorluk dönemi olmuştur. Bu dönemde geleneksel formlarda geniş ve yayvan ağızlı çanaklar, testi, amfora gibi günlük kullanım eşyalarının dışında özellikle Kartaca ve Utiqua sayfiye yerleşimlerindeki villalarda dekorasyon malzemesi olarak duvar panoları karşımıza çıkar.

M.S. VIII. Yüzyıl Arap kökenli tacirlerin tüm Akdeniz'de yoğun ticaret yaptıkları dönemdir. Ticari ilişkilerle zengin Doğu kültürel karakteri Akdeniz'e yayılacaktır.

Bu dönemden itibaren Mezopotamya, İran ve Mısır karması geometrik biçimlemeler, hayvan ve bitki motifleri, kufi yazılı bezemeler Mağrip'li ustaların ürünlerinde yer bulacaktır.⁴

Nabeul seramiklerinin malzeme ve teknik açısından karakteri; kirli beyaz ve hafif kıvılcı çalan hamur, çarkta biçimlenen formlar, et kalınlığı Mezopotamya ve Anadolu örneklerine göre daha fazla olan, çoğunluğu günlük kullanım eşyası olarak üretilen seramik ürünlerdir.

Mağrip'li sanatçıların geleneksel tarzları ve üretim teknikleri Nabeul seramiklerinde günümüze kadar kesintisiz devam etmiştir.

Nabeul üretimi seramiklerde Antik Çağ ve Bizans dönemlerinin perdahlı, astarlı, form açısından zengin, üzeri rölyefli ve figürlü bezemelere sahip ürünleri tüm Akdeniz coğrafyasında benzer örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Bizans dönemi yapıtlarında hamuru örten bir astar kullanılır. Ancak Doğu'lu sanatçılara özgü renkli sır ve sır altı teknikleri ile İran, Rey ve Keşan seramiklerinin karakteristik süslemesi kuş, balık, bitkisel bezemeler, madalyon içine alınmıştır. Motifler, Arap tacirlerin Akdenize açıldığı VII. ve VIII. yüzyıllarda bölgeye yansıyacaktır.

İlk kez Doğu'lu Müslüman ustaların kullandığı Mayolika tekniğindeki ürünler İslam Kültürel coğrafyasında Arap tacirler vasıtası ile yayılım gösterir. Kuzey Afrika ve İspanya'ya ticaret yolu ile aktarılır.

Çoğunlukla pembemsi hamur, üzerine örtücü beyaz-şeffaf sır altına uygulanan desen için aynı zamanda fon oluşturmaktadır. Mayolika tekniği; hamurun rengini kapatmak ve süslemeye daha uygun zemin hazırlamak için çiğ sır üzerine boyama ve fırınlama aşamasından sonra oluşan camsı yüzeyle hem süsleme hem de dayanıklılık sorununu tek pişirimle çözen bir seramik tekniğidir.⁵ Nabeul seramiklerinde mangan ve bakır oksitle elde edilen renklerle yapılan desenler üzerine şeffaf sır uygulanmıştır. Bölgenin genel bezeme karakteri olan kuş ve balık motifleri, bitkisel motifleri geometrik motifler, kabın yüzeyine yayılan ardışık formları ile birlikte uygulanmaktadır.

Nabeul seramiklerinde karakteristik olan palmet ve stilize yaprak motifleri her ne kadar İran ve Mezopotamya çıkışlı olsa da Roma, Bizans etkisi ve yerel tarzlarla beslenip, biçimlenmiştir. Palmet motifinin ardışık kartuşlara yerleştirilmesi, enginar, akant, nar ve zeytin yaprağı sıkça görülen bezeme tarzlarıdır. Çok fazla stilizasyona girmeden işlenen zengin kuş ve balık figürleri en fazla işlenen hayvan motifleridir. Hardal sarısı zeytuni yeşil ve

⁴ Oleg Grabar Çev.Nuran Yavuz, İslam Sanatının Oluşumu, s.170-171, İstanbul, 1998

⁵ Sibel Sevim, Şerife Özüdoğru, Mehlika Eğin, "Kültürel İletişimde Seramiğin Yeri", (Mayolika ve Delft Seramikleri üzerine araştırma), Kurgu Dergisi, s.10, s.215, 1992

kızıl kahve tonları bu desenlemelerde kullanılan ana renkler olarak çoğunluktur.⁶

⁶ Colours de Tunisie, L'institut National Du Patrimoine, s.47,102, Tunis,, 1995